

5.3. Добровольська А.Б. Реалії інтеграційних процесів на пострадянському просторі в умовах глобальних трансформацій

Трансформація біполярної геополітичної моделі на рубежі 80-90-х років ХХ ст. мала значний вплив на політичні, економічні, геостратегічні відносини як на регіональному, так і на міждержавному рівнях. Наслідком цієї глобальної трансформації, стали кардинальні зміни у світовій системі, які визначили зовнішні і внутрішні орієнтири розвитку країн пострадянського простору. Відбулася руйнація післявоєнної системи міжнародної безпеки, що призвела до зміни геополітичних орієнтирів, до пошуку практично кожною державою нової «ніші» у світоустрої, до визначення нової ідентичності.

На території Євразії виникла складна конфігурація різнорівневих геополітичних утворень, яка суттєвим чином визначає

сучасну систему міжнародних відносин. Починаючи з рубежу 1980-1990-х років міжнародні відносини в Європі можна розглядати як співвідношення трьох інституційно-політичних вимірів: загальноєвропейського (представленого НБЄ/ОБСЄ), західноєвропейського (ЄС) і євроатлантичного (НАТО).

Тому з початку 1990-х рр. перед державами пострадянського простору постала об'єктивна необхідність формування власного курсу щодо основних рушійних сил європейської політики: відносин із Заходом (НАТО, ЄС, США), відносин з Росією та результатів розвитку відносин між Росією і Заходом. Нові незалежні держави зіткнулися з проблемами кінця біполярності, вони постали перед вибором між системою НАТО/ЄС, з одного боку, і Росією та створених з її ініціативи організацій – з іншого.

Визначальним фактором для країн пострадянського простору стало те, що пошук наднаціональних інституційних рамок здійснювався в обстановці яскраво виражених геополітичних протиріч, оскільки трансформаційні процеси в Європі та їх інституційне наповнення відбувалося в умовах незавершеного після закінчення «холодної війни» геополітичного поділу континенту.

Нові незалежні держави, незалежно від логіки внутрішнього розвитку і власних прагнень, повинні були зробити вибір: з ким і в яких організаційних рамках розвиватись у XXI ст., і на це питання вони відповідали по-різному. Для більшості колишніх радянських республік усвідомленою необхідністю стала інтеграція в рамках сформованих європейських чи євразійських центрів сили які уособлюють з одного боку ЄС та НАТО, а з іншого Євразійський економічний союз та ОДКБ. Деякі пострадянські країни чіткого вибору не зробили.

Оскільки через пострадянський простір проходять важливі транспортні шляхи, які дозволяють найкоротшим чином з'єднати промислово розвинений Захід із багатими корисними копалинами віддаленими районами Євразії на сході, а також такими важливими геополітичними гравцями, як Китай і Японія, у посиленні свого впливу тут зацікавлені найбільші світові лідери: Євросоюз і США – на заході, Туреччина, Іран, Китай і Японія – на сході.

Ослаблення взаємного тяжіння між колишніми союзними республіками через їх цивілізаційні відмінності супроводжується посиленням ролі міжрегіональних центрів світової політики. Для країн пострадянського простору дедалі більш вагомими зовнішньополітичними чинниками стають привабливий образ Євросоюзу на заході, і Китаю – на сході, як центрів політичного впливу,

військової та економічної сили, що знаходяться у безпосередній близькості від їх територій.

З одного боку, пострадянські країни знаходяться під дедалі більшим впливом нових трендів євроатлантичної політики, з іншого боку – з самого початку суверенного існування, вони є об'єктом активної інтеграційної політики Росії і основним адресатом впровадження її інтеграційних ініціатив – СНД, ОДКБ, СЕП, Митний союз, ЄврАзЕС, ЄАЕС.

Росія, намагаючись відновити традиційні зв'язки, які склалися на просторі колишнього СРСР, ініціювала формування на цій основі нових економічних і політичних об'єднань, конкуруючи з ЄС за сфери його інтеграційних інтересів. Особливо актуальною для Росії є проблема виведення з орбіти впливу західних країн України, Молдови, Азербайджану та Грузії, в центральноазійському регіоні – Киргизії й Узбекистану. Інтеграційні ініціативи Москви на пострадянському просторі інтерпретуються Заходом як спроба нав'язати своє домінування слабким країнам та закріпити своє лідерство у регіоні.

Пошуки власної ідентичності підсилюють інституційну диференціацію між пострадянськими країнами. Зокрема, це знаходить своє вираження у використанні різних моделей реформування економіки, в різних темпах перетворень, різному ступені державного інтервенціонізму та інших чинниках. Самоідентифікація нових незалежних країн відбувається у складній геополітичній обстановці, що змушує їх жертвувати частиною власного суверенітету на користь міжнародних структур.

Білорусь найбільш схильна до поглибленої інтеграції в межах пострадянського простору, що продиктовано жорсткою економічною ситуацією на конкурентному європейському ринку, небажанням здійснювати необхідні ринкові реформи, недостатністю власних ресурсів і усвідомленням глибокої взаємозалежності від кооперації з Росією. Зазначене спонукає РБ до більш високого типу інтеграції на пострадянському просторі, що знаходить своє втілення не лише в активній участі в усіх, ініційованих Росією інтеграційних утвореннях, а й у створенні з Росією Союзної держави.

За часів СРСР досить високий рівень кооперації з іншими союзними республіками характеризував і промислове виробництво України. Попри це її позицію характеризує максимально негативне ставлення до розширення і прискорення інтеграції, як з Росією, так і в рамках СНД, на основі багатосторонніх угод. Україна позиціонує себе великою європейською державою і вимагає паритетного ставлення з боку Росії.

Інтеграційні ініціативи України на пострадянському просторі проявили себе створенням з Грузією, Азербайджаном і Молдовою регіонального блоку пострадянських країн – ГУАМ. До налагодження субрегіонального співробітництва, без участі Росії, ці країни свого часу спонукала незадоволеність позицією РФ щодо практичної складової економічної інтеграції.

Найменш схильними до участі в інтеграційних проектах на пострадянському просторі є Туркменістан (не був членом ОДКБ, ЄврАзЕС та ЄАЕС) та Узбекистан (не був членом ЄАЕС, припинив членство в ОДКБ, ЄврАзЕС та ГУАМ), які покладаються на свій сировинний потенціал та прагнуть до зміни балансу інтересів у регіоні шляхом пошуку економічних партнерів за межами СНД. На економічну інтеграцію за межами пострадянського простору покладають надії й інші нові незалежні держави.

Головним фактором, що визначає зовнішню політику Азербайджану і Грузії стає каспійська нафта та шляхи її транспортування. Вірменія, що у військово-політичному і оборонному відношенні орієнтується на Росію, в торгово-економічному і фінансовому відношенні максимально розгортається в бік Ірану, де існує сильна вірменська діаспора.

Південний Кавказ більшою мірою, ніж держави Центральної Азії, є зоною геополітичних інтересів Росії. У той же час нерегульованість великомасштабних конфліктів на території Південного Кавказу і в Чечні, обмеживши повноцінний транспортно-комунікаційний обмін, ускладнила соціально-економічну ситуацію та стимулювала зміну зовнішньоекономічних пріоритетів і зовнішньополітичної орієнтації країн цього регіону.

Азербайджан і Грузія активно шукають шляхи інтеграції в систему світових господарських зав'язків, прагнучи брати участь у формуванні нової структури безпеки на основі НАТО. Вони зацікавлені в посиленні позицій Туреччини і європейських країн, а також вітають присутність економічних інтересів США у регіоні.

Висновки та рекомендації.

Аналіз розвитку інтеграційних тенденцій на пострадянському просторі дозволяє зазначити наступне:

зважаючи на виражену конкуренцію на просторі Євразії цивілізаційних проектів ряду впливових політичних гравців, перш за все ЄС і Росії, у регіоні закріпився різновекторний характер інтеграції;

інтеграційні проекти, пропоновані Євросоюзом і Росією країнам спільного сусідства, насамперед Україні, Білорусі, Молдові,

Грузії, Вірменії, Азербайджану носять конкурентний характер і ставлять дані держави перед жорсткою альтернативою;

суперництво Росії і ЄС за лідерство на пострадянському просторі підсилює позиції зовнішніх, неєвропейських гравців, веде до погіршення відносин між двома полюсами інтеграції та дестабілізації системи міжнародних відносин в Європі;

існування зони країн, затиснутих між Євросоюзом і Росією, які постали перед альтернативним цивілізаційним вибором, не дозволяє надати процесу інтеграції на Євразійському континенті широкого, а в перспективі і пан`європейського характеру;

подальша реалізація інтеграційних процесів на Євразійському континенті за умов, що склалися нині, як на пострадянському просторі, так і в Європі загалом, не може ефективно здійснюватися, по-перше, без співпраці на двосторонній основі ЄС і Росії, а по-друге – без залучення до проекту співпраці спільних сусідів;

з огляду на реальну потребу збереження в умовах глобальної взаємозалежності загальноєвропейської стабільності, слушним постає завдання пошуку усіма центрами сили прагматичних підходів відновлення ідеї побудови спільного пан`європейського простору безпеки.